

Bymorfologi som kunnskapsgrunnlag for planlegging og planforskning

Elin Børrud

Vitenskapelig bedømt (refereed) artikkel

Urban Morphology as a knowledge base for urban planning and planning research

KART OG PLAN, Vol. 69, pp. 19–26. P.O.B. 5003, NO-1432 Ås, ISSN 0047-3278

Non-normative theories about urban form can provide a basis for discussing the relationship of new projects to existing urban tissue. The first part of this article briefly reviews the concepts of urbanisation, urbanism and urbanity and highlights some central issues in contemporary urban planning. The second part presents urban morphology as a field of interdisciplinary research and as a theoretical framework for typo-morphological analysis. The article concludes that a non-normative understanding of urban form can constitute a neutral platform for collaboration and communication which could impact the role of planning on the development of urban form.

Key words: Urban morphology, urbanism, diversity, communication, urban transformation

Elin Børrud, architect/PhD. Professor in urban- and regional planning/partner in alt.arkitektur as. Department of Landscape Architecture. University of Life Sciences, P.O.B. 5003, NO-1432 Ås.
E-mail: elin.borrrud@umb.no

Byen som studieobjekt

Dagens byplanlegging må håndtere fortetting og transformasjon innenfor den allerede bygde byen. I den *prosjektbaserte* byutviklingen er planleggingens ideal om hierarkisk sammenfall ovenfra og ned, snudd på hodet. Prosjektene utvikles enkeltvis og uforutsigbart. Behovet for å diskutere nye deler opp mot eksisterende helheter synes større enn behovet for å modellere helheter som delene skal springe ut av. Denne artikkelen argumenterer for at byplanlegging i den postmoderne byen trenger et ikke-normativt teorigrunnlag om byens form som gjør det mulig å diskutere de nye bitene. Bymorfologi slik det er definert av det tverrfaglige forskningsfeltet *International Seminar on Urban Form*, gir oss et slikt grunnlag, et verktøy for byutviklingsprosesser, forståelse og kommunikasjon om strukturelle sammenhenger og romlige forutsetninger for byliv og dermed forståelse for de fysiske mulighetene for videre transformasjon.

Urbanisering

I et historisk perspektiv har byer vokst frem som følge av handelsvirksomhet, som ringvirk-

ninger av for eksempel universitet eller festningsanlegg, og eller rettigheter gitt av stat, konge eller kirke. Kjøpstadsrettigheter og formell bystatus forsvant gradvis da man sluttet å regulere næringsvirksomhet rundt 1850 (Helle m.fl., 2006). I dag er det ingen lovmessige forhold som skiller byer fra andre omgivelser. Kommunestyret kan selv vedta at hele kommunen eller tettsteder skal kalles for by.

Byen i dag har heller ikke et entydig morfologisk svar som en bymur eller en avsluttet kvartalsby mot åpent jordbruksland. Urbanisering måles ved befolkningstetthet i kombinasjon med bygningstetthet. Et område kan være under sterk urbanisering uten at dette endrer byform. En statistisk definert bydannelse angir antall innbyggere innenfor et gitt bebygd areal. Det er store forskjeller mellom nasjonale definisjoner av urbanisering. I Peru holder det med 100 innbyggere for å danne en by, mens Japan opererer med 50 000 (Carter 1995:11). I Norge har et tettsted minst 200 innbyggere innenfor et område med mindre enn 50 meters avstand mellom husene. (Myklebost 1960)

I dag er byen, som fysisk form, en utflytende konfigurasjon hvor grensene mellom by,

land og randsoner har mistet sin betydning. Byen er både så presis og så lite eksakt som Pier Giorgio Gerosa sin definisjon: «It is a gathering of men but also an object made by man, an artifact.» (2001:103) Byen er menneskene og det fysiske resultatet av at menneskene samles. Derfor tilføres byen mange væremåter og eksisterer i mange varianter. Den er til enhver tid uunngåelig ufullstendig, (Bauregard og Haila 1997) men kan leses som en serie arkeologiske lag. Hvert lag uttrykker kulturelle verdier og holdninger som vitner om materiellstrukturen på det tidspunktet de ble produsert (Ellefsen 2005). Byen kan også forklares som en interaksjon mellom fysisk bygget form og de aktører og prosesser som skaper den fysiske formen (Larkham 2002). Den er menneskers habitat, inklusive de forutsetninger og årsaksforhold som skaper byens romlige sammenhenger (Moudon 1997).

Urbanisme

Byplanlegging som profesjon oppstod i takt med industrialismen og den sterke urbaniseringen som skjedde på 1800-tallet. Før dette hadde byvekst blitt planlagt som trinnvise utparselleringer eller regulert av estetiske eller militære hensyn. Ildefonso Cerda (1815–1876) spansk arkitekt og byteoretiker, hadde en intensjon om å skape en autonom fagdisiplin hvor byen behandles som en totalitet/helhet. *Teoría General de la Urbanización* (Cerda 1867) regnes som det første verket hvor byens form ble betraktet som en integrert del av byens sosiale og økonomiske forutsetninger. Boken oppfattes som konstituerende av *urbanisme* som disiplin. Urbanisme blir for Cerda, mer enn teknisk regulering. Det blir en ideologisk framgangsmåte (Choay 1969).

Francoise Choay har definert fremveksten av urbanisme i det tjuende århundre som en kritisk praksis hvor politiske verdier og idealer avdekkes og uttrykkes. Hun kategoriserer praksisen i to tradisjoner; en *progres-*

vistisk og en *kulturalistisk*. Den ene søker et modellert fremtidsbilde eller idealby inspirert av en visjon om sosial progress og nye løsninger på nye behov. Den andre er tilbakeskuende og inspirert av en visjon om et samfunn bygget på kulturelle verdier hvor løsninger i allerede bygde omgivelser gir retningslinjer også for fremtidens behov. Choay gjorde sin kategorisering på 1960-tallet. Da konkluderte hun med at all byplanlegging kan plasseres innenfor disse tradisjonene. Praksiser influert av Cerda, Fourir, Tony Garnier og Le Corbusier plasseres i den progressivistiske. Ruskin, Morris og Camillo Sitte i den andre. Hagebyen som ideal er opplagt fremtidsrettet, men er i sin utforming tilbakeskuende med tydelige referanser til for eksempel Morris. I dag, vil jeg hevde, kjenner igjen tradisjonene i henholdsvis *second modernisme*¹ med Rem Koolhaas² som skoledannende og *New Urbanisme* med bl.a. Andres Duany³.

Senere har Choay undersøkt skrifter om byen i før-moderne tid (Choay 1997). Disse følger samme spor. Tekster som er produsert i hensikt å realisere arkitektur argumenterer enten for en arkitektur utviklet etter modell av en fremtidsvisjon eller fastlagte regler om hvordan arkitektur skal bygges iht. erfarte gode eksempler. I denne studien finner hun også tekster som har til hensikt å *kommentere* arkitektur. Arkeologiske studier og reiseskildringer fra etnologer etablerer en tradisjon av *kognitiv eksplikativ* karakter – altså en ikke-normativ byforståelse.

Urbanitet

Mens urbanisme definerer en praksis om hvordan vi arbeider med byen, definerer *urbanitet* den sosio-romlige dialektikken mellom mennesker og omgivelser. Byens liv, om man vil. Slik dialektikk oppstår hovedsakelig i tre former. Sosiale relasjoner kan være *romlig konstituert*. Det vil si når stedlige karaktertrekk influerer bosetting og handlinger. Eller de kan være *romlig påtvunget*, slik

1. Betegnelsen er bl.a. brukt av (Klotz, 1989) og i ulike forelesninger av Karl Otto Ellefsen, AHO.

2. Rem Koolhaas er kanskje vår tids mest toneangivende arkitekt. Hans skrifter om urbanisme og hans praksis gjennom kontoret OMA har hatt en stor innflytelse på utviklingen av urbanismefeltet de siste 15 årene. Se for eksempel www.oma.nl

3. Se f.eks. www.dpz.com

som når inaktivitet forårsakes av tidsuriktig bebyggelse, eller at de fysiske omgivelsene forenkler eller skaper hindringer for menneskelig aktivitet. Og de kan være *romlig meglet* frem som når fysiske omgivelser er åpne og fleksible og dermed gjør det enkelt å utvikle variasjon av sosiale praktiser, levemåter og handlinger (Dear og Wolch 1989:9).

Fra spørsmålet om de fysiske omgivelsenes virkninger på menneskene, utviklet det seg et eget fagfelt, bysosiologi hvor The Chicago School of Sociology var sentral i oppstarten på 1920-tallet. Med sitt begrep *human ecology* om forholdet mellom den fysiske og sosiale organiseringen av byer la de grunnlaget for et bredt anlagt fagfelt. Spesielt på 1960-tallet ble det ført mange diskusjoner om hvordan dette forholdet best kunne ivaretas. Blant annet ble behaviorisme trukket inn som reaksjon på at urealistiske normative anføringer ble brukt som grunnlag for evaluering. Adferdsforskningen som fulgte, ble videre kritisert av strukturalistene som var skeptiske til at hverdagslige hendelser og folks subjektive reaksjoner og tolkninger skulle danne grunnlag for by- og samfunnsforståelse. Argumentet i strukturalismen var at forståelse oppstår i lys av ytre mekanismer, slik antropologene forankret fenomen de fant i ukjente kulturer til abstrakt logisk tenkning og konstruerte teorier. Strukturalismen var sterkt influert av et marxistisk perspektiv om det klassesdelte samfunnet. Poststrukturalismen som fremmet motargumentene, mente samfunnet var langt mer komplekst. Det kan ikke forklares ved én underliggende struktur, som at alle konflikter er klassebestemte. Spesielt i store byer finns mange ulike grupperinger og med forskjellige stemmer og bakgrunner som skal høres. En oppfatning som synes å være rådende i dag.⁴

Det flerkulturelle, flerdimensjonale og mangetydige blir reflektert gjennom språk, intellektuelle teorier, reklame, populærkultur etc. som på ulike nivåer representerer det samfunnet det utgår fra. Man snakker gjerne om ulike former for *diskurser*, meninger som deles av mange mennesker. Diskursbegrepet blir da brukt som en institusjonelt

fundert måte å tenke på. Det er med andre ord en sammenheng mellom kreftene i samfunnet, slik de kommer til uttrykk gjennom ulike representasjoner og institusjoner, og menneskenes erkjennelser om hvordan samfunnet er. Michel Foucault som etablerer diskursbegrepet, fremhever maktstruktur og utøvelse av makt som en vesentlig side ved samfunnets ulike diskurser (Foucault 1999). Makten kommer til syne gjennom det som definerer diskursen. I dagligspråket snakker vi gjerne om å «sette dagsorden» og om hvilke aktører som klarer å få sitt syn best representert gjennom språk, bilder, offentlig debatt etc. og som igjen griper inn i den sosio-romlige dialektikken.

Dagens by – problemstillinger

De tre begrepene urbanisering, urbanisme og urbanitet henger sammen. De definerer ulike felt, men kan også forstås som årsak, mulighet og resultat. Urbanisme i dag skal ikke kun forholde seg kritisk til følgene av tilflytting og byvekst. Det dreier seg like mye om fraflytting og nedbygging i utkantstrøk, samt periodevis urbanisering av attraktive områder for turist- og rekreasjonsformål som fortettes materielt permanent, men kun midlertidig demografisk i helger og ferietid. Ingen av disse typene av urbanisering følges av entydige morfologiske svar eller løsninger. Felles for dem er at mange aktører deltar. Noen aktører har makt, mandat og evne til å gjennomføre tiltak. Andre kan reagere på det som ønskes gjennomført, mens enkelte er kun maktesløse. I slike aksjoner/reaksjoner vil holdninger som springer ut av de to tradisjonene Choay beskriver, gjenkjennes. Noen ønsker utelukkende progresjon, mens andre er tradisjonister.

Den toneangivende diskursen om byen som mangfoldig, flerkulturell og heterogen behandler urbanitet som uttrykk for hvordan ulike grupper tar i bruk, utestenges eller definerer kvaliteter i byens fysiske rom. Denne diskursen har sitt planteoretiske svar i deltakende og kommunikative prosesser (Sandercock 1998, Healey 2007). Holdningen her er at offentlig planlegging har en forplik-

4. St.melding nr.17 (2005–2006) 2008 som markeringsår for kulturelt mangfold kan leses som uttrykk for en slik holdning.

telse til åpne deltakende prosesser for å unngå at enkelte grupper utestenges fra byens rom. I en prosjektbasert byutvikling hvor private eiendomsutviklinger dominerer endringsprosessen, kan mangfoldsdiskursen lett bli kun akademisk. Eiendomsutviklerne er de som virkelig klarer å få sitt syn representert, ikke bare på «papiret», men også som romlige strukturer med store muligheter for utestenging og ulike former segregasjon i befolkningen (Marcuse og van Kempen 2000).

Når jeg etterlyser et ikke-normativt teorigrunnlag som verktøy for gode byutviklingsprosesser knytter jeg det til følgende påstand. En planlegging i den postmoderne byen må forholde seg til et urbanitetsbegrep som uttrykk for de livsstiler som lever og uttrykkes i byen. Mange aktører med ulike agendaer er involvert. Jo mer mangfoldig deltakelse, jo større mulighet også for divergerende oppfatninger om byens form. Til det trenger vi et diskusjonsgrunnlag som kan håndtere uenighet om virkningen av nye biter i en eksisterende byvev. Byens form utgjøres av den totale samlingen av fysiske elementer og sosio-romlige dialektikker uten rangering. Jeg har tidligere gitt noen bydefinisjoner som forstår byen som under produksjon. Vår kunnskap om byens form kan da ikke ta utgangspunkt i at noe oppfattes som mer eller mindre godt, harmonisk eller funksjonelt passende akkurat nå. Byens form er besluttet av aktører i et samspill som igjen er påvirket av tilsvarende beslutninger tatt i fortiden og influert av antakelser om fremtidens behov og krav.

Bymorfologi som forskningsfelt

Forskning innen det bymorfologiske feltet slik det er definert av ISUF (International Seminar on Urban Form)⁵ tar utgangspunkt i hvordan de bygde omgivelsene faktisk er plassert på bakken. Det gir en 'kognitiv eksplikativ' byforståelse, altså en kunnskapsbasert forklaring om hvordan urban form faktisk er og har utviklet seg og ikke en beskrivelse av hvordan byen bør være eller en evaluering basert på verdikriterier.

Skoler

ISUF regner sitt opphav blant tyske geografer på begynnelsen av 1900-tallet. Men det var først på midten av 1980-tallet at arbeidet ble systematisert som eget interdisiplinært forskningsfelt (Moudon 1997). Den teoretiske basis for bymorfologien er hentet fra tre skoler som i stor grad har oppstått og utviklet seg uavhengig av hverandre. Den tysk/engelske skolen som har utviklet seg omkring geografen M.R.G. Conzens (1907–1999) arbeider, den italienske skolen hvor Saverio Muratori (1910–1975) og hans studier av Venezia og Roma er sentrale. Mer kjent utenfor den italiensk språklige verden er Aldo Rossi og hans generelle byanalyse presentert som «The Architecture of the City». Og den franske skolen som forbindes med fagutviklingen som skjedde ved Arkitektskolen i Versailles på 1960-tallet. Innen den franske bymorfologiforskningen kan det skilles ut to historiografiske tradisjoner. Den ene er en tradisjon som berører urbanismens historie, da særlig med referanse til byplanhistorikerne Pierre Lavedans og Marcel Poète sine analyser av franske byer. Den andre mer inspirert av den italienske skolen (Darin 1998).

I følge Moudon (1997) avviker de tre skolen fra hverandre med hensyn til teoribygging. Der de engelske geografene har vært mest opptatt av en forklarende teori om hvordan byer har blitt bygd og hvorfor, har den italienske forskningen søkt det mer preskriptive, om hvordan byer basert på historiske tradisjoner bør bygges. Den franske skolen har heller beveget seg mot kritikken – og konsentrert seg om hva som burde bli bygd i forhold til det som faktisk har blitt bygget.⁶ I dag eksisterer feltet som et interdisiplinært internasjonalt felt.

Typomorfologiske byanalyser

Felles for forskning innen feltet er at de bygger på analyser som fokuserer på de faktiske, fysiske resultatene av sosiale og økonomiske krefter (Moudon, 1997:3). Det vil si resultat av ideer og intensjoner slik de tar form på

5. ISUF ble dannet i 1996 av forskere med blandet fagbakgrunn fra mange land. ISUF arrangerer internasjonale konferanser, og utgir bladet Urban Morphology. Se også: <http://www.urbanform.org/>

6. (Moudon, 1997) For en videre diskusjon om hvorvidt typologi og morfologi egner seg som basis for *description* og/eller *prescription*, se også (Kropf, 2004).

bakken og til sammen former byer, som igjen kan forstås delt opp i bygninger, tomter, gater, byrom og parker, hvilket utgjør hovedelementene i morfologiske analyser. Disse elementene er ikke absolutte endelige, men er elementer som er i konstant bruk og derfor transformeres over tid. Byanalyser som søker å få frem fysiske og romlige strukturer på denne måten, er *typologiske* og *morfologiske* fordi de beskriver bymessig form (morfologi) basert på detaljert klassifikasjon av bygninger og rom som typer (typologi) (Moudon, 1994). Tilblivelsen av stedet (morfogenese) og bestandigheten (permanens) av byens form fremskaffes gjennom en systematisk kartlegging av endringer over tid (Conzen, 1960).

Typebegrepet er grunnleggende for å analysere og forstå morfologisk endring. Typen kan sies å være de bakenforliggende prinsippene for å organisere arkitekturen. Et rekkehus representerer for eksempel en annen organisering av boliger enn en kvartalsbebyggelse. I byen vil typene finnes i morfologiske varianter som utgjør byens elementer, artefakter. Rossi (1992) bruker begrepet for å få frem at byens fysiske elementer ikke bare kan forstås som et løst fragment. Hans teori⁷ er forankret i strukturalistisk tenkning hvor relasjonene mellom objektene er av større interesse enn objektene selv. Strukturer blir brukt som hjelpekonstruksjon eller metafor. For Rossi har språkets strukturelle oppbygging vært en anvendelig metafor. Slik bokstavene er grunnelementer som settes sammen i ulike kjente strukturer som gir felles mening, er (bygningstypene) grunnelementet i byens strukturer. Artefaktene gir kunnskap om bystrukturen og gjennom sin historie kan de referere til det bylivet som artefaktene gir rom for. Artefakter kan være en bygning, en gate eller et annet element. Byen selv er summen av artefaktene, slik en historie er summen av bokstavene og ordene, en strukturell helhet der de enkelte delene gjensidig definerer hverandre. Artefaktene strukturerer byen i kraft av sin permanente tilstedeværelse som form. I tillegg til at arte-

faktene kan forstås som følge av morfologiske varianter av typen, kan to artefakter utgjøre den minste urbane sammenheng som konstituerer et (studie)område (Conzen 1960) og definere eller avgrenses som en helhet mot andre tilsvarende helheter i det totale urbane området. Inndeling av slike delområder gjør oss i stand til å forstå artefaktens struktur bedre, og dermed fremskaffe en kunnskap om byens endringspotensial. De ulike strukturene som definerer delområder setter regler for sin egen forandring. (Ellefsen og Tvilde 1991) På samme måte som artefaktene har evne til å strukturerer byen, er disse selv strukturerert av et øvre nivå, av stedet eller locus. (Rossi 1992) I en slik betraktning vil ikke formen følge av funksjonen, heller tvert i mot, form eksisterer uavhengig av funksjon og som Conzen (1960) påpeker; i byens endringsprosess er arealbruken det minst bestandige.

Vektlegging av genesis, permanens og struktur gjør typomorfologiske analyser til kunnskapsinnhenting med både et synkront og et diakront formål. Man søker forklaring av romlige sammenhenger på alle nivåer av bygd landskap, fra regionen til beboelsesrommet, og av endringsprosesser som ser produksjon av omgivelser over tid. Både i forskning og i praktisk planlegging vil typomorfologiske byanalyser være et alternativ og supplement til andre enten normative visuelle eller opplevelsesbaserte topologiske analyser. På grunn av tidsperspektivet er typomorfologiske analyser de eneste som er egnet til å diskutere endring av byens form. Kunnskap om hvordan byer allerede har endret seg, kan bidra til kunnskap om hvordan den videre endringen kan komme til å skje.

Inn i en kritisk praksis

Hvorfor er det fruktbart å bringe en typomorfologisk betraktningssmåte inn i byplanleggingen? Først og fremst fordi dette feltet vektlegger forståelse av de fysiske omgivelsene slik de faktisk er bygget og at alle fysis-

7. Rossi henter inspirasjon fra ulike kanter. Selve strukturalismetenkningen som er basis for hele teorien, er inspirert av Claude Levi-Strauss og Ferdinand de Saussures (1857–1913) tegnteori. Typebegrepet videreutvikler Rossi fra Quatremère de Quincy (1755–1849). Begrepet *kollektivt minne* er hentet fra geografene Maurice Halbwachs og Georges Chabot, teorien omkring *områdebegrepet* fra Fritz Schumachers byteori og *permanensbegrepet* fra Marcel Poète og Pierre Lavedan. (Rossi, 1982)

ke elementer er mulige å beskrive og forklare. Planlegging av byen er verken avhengig av kvaliteten på det som er bygd eller av teorier om hvordan arkitektur bør være, ei heller avgrenset av skjønns- eller opplevelsesbaserte holdninger. Planleggingen må kunne ta stilling til det som er og samtidig opprettholde en kritisk praksis.

I alle morfologiske undersøkelser vil, ifølge Moudon (1997), de tre komponentene form, skala og tid være tilstede: I) Urban form er definert ved tre fundamentale fysiske elementer; bygninger og deres relasjon til det ubebygde åpne rommet, til tomtestrukturen og til gatene. II) Urban form kan bli forstått i forskjellige målestokker eller nivåer. De fire nivåene som skiller seg ut, korresponderer til bygning/tomt situasjonen, til gate/kvartal-situasjonen, til byen og til regionen. III) Urban form kan bare bli forstått historisk, siden elementene som den omfatter, underlegges kontinuerlig transformasjon og utskiftning.

I tillegg til disse tre, mener jeg det er nødvendig å trekke frem en fjerde komponent som er sentral i forskning innen feltet, nemlig *beslutning*.⁸ Det produserte artefaktet forutsetter beslutningen som en viktig komponent. Det er aktører (personer eller institusjoner) som på forskjellig vis er med på å bestemme hva som blir produsert og hvordan. Når byen som fysisk form kan forstås på forskjellige nivåer av bygd landskap, fra regionen til beboelsesrommet, refererer dette til de ulike beslutningsnivåer for utvikling og endring av byens form. De forskjellige nivåene representerer ulike aktørrelasjoner og ulike angrepsmåter for koordinering av beslutninger om endring, som igjen kan identifisere ulike nettverksrelasjoner på de ulike plannivåer. Å studere byens form i ulike målestokker åpner muligheten for å drøfte hvordan beslutninger på disse nivåene henger sammen med de morfologiske løsningene, både de intenderte og de uintenderte resultatene.

Forskningens gjentakende utfordring er å bygge bro mot praksis, men planlegging er ikke nødvendigvis forskningsstyrt. Den er heller *situasjonsstyrt* hvor grensen mellom fag og politikk er utflytende. Planlegging lø-

ser samfunnets behov når behovene oppstår og venter ikke til forskningen har funnet ut hvordan de skal løses. Jeg har argumentert for en nøytral plattform for diskusjon når situasjonen finner sted. Vi definerer gjerne byplanlegging som «a making discipline». Det fordrer i større grad *knowledge – how*, enn *knowledge – that* (Michl og Dunin-Woyseth, 2001). Vi skal *gjøre*, men har ingen muligheter til å vite med sikkerhet hva det vi ønsker å gjøre vil føre til. Et faktum som også har definert en planteoretisk problemstilling – *the implementation gap* (Pressman og Wildavsky 1984). Det synes vanskelig å holde fast på målene fra visjon til realisert plan.

Hvorvidt dette avvik-problemet vedvarer ved den prosjektbaserte byutviklingen er ikke et tema her, men dagens situasjon har opplagt ført til at helhet må diskuteres ut fra deler og ikke fordre at delene skal innfri en på forhånd definert helhet. Situasjonen har medført en ny offentlig byplanpraksis som eksisterer parallelt med den tradisjonelle overordnede i forkant av prosjektene. Den nye «samtidige» planpraksisen skjer ved at den offentlige byplanleggingen må ta stilling til prosjektene når de fremmes for politisk godkjenning. En slik praksis er pragmatisk. Det handler om å bli enige om akseptable løsninger og hvorvidt prosjektene skal realiseres. Erfaringer fra Oslo har vist at prosjekter som er i utakt med overordnet plan, ikke nødvendigvis fører til dårligere resultat enn det som opprinnelig var planlagt (Børrud 2005). Men vi har også erfart at slike privatinitierte eiendomsutviklinger tenderer til innadvendte arkitektoniske strukturer hvor det er vanskelig å etablere sammenhenger utover eiendommen dersom disse ikke er definert som muligheter for prosjektet.

I den prosjektbaserte byutviklingen vil ikke en overordnet plan kunne definere verken regler eller modeller for hva som vil være god byutvikling. Til det er fremtiden for uforutsigbar og beslutningene vil tas når spørsmålene dukker opp. Det beste vi kan gjøre er å diskutere hvilke muligheter som kan oppstå for videre endring av byens form, av byens liv og av byens vekst eller fall. Typomorfologiske analyser kan tilby en nøytral plattform til å

8. Se for eksempel (Freeman, 1990) og (Conzen og Whitehand, 1981).

diskutere foreslåtte prosjekters (med sine iboende normer og idealer) muligheter for:

- nytenkning evt. tradisjonsstyrking iht. typologisk transformasjon og variasjon innenfor den minste morfologiske enheten, tomt/bygning.
- å oppnå strukturelle sammenhenger utover prosjektenheten/eiendommen
- sosio-romlige dialektikker (muligheter for mangfoldig byliv)
- regional betydning i en pågående urbaniseringsprosess

Disse mulighetsdiskusjonene, som ikke er nøytrale, men tvert om fulle av ulike verdier, kan meget vel innlemmes i en formell offentlig saksbehandling i form av en prosjektevaluering som også åpner for mange stemmer og divergerende meninger (Børrud 2005).

Ny planlov som trer i kraft fra 2009, innfører bestemmelser knyttet til begrep som planstrategier, hensynssoner, områderegulering, detaljregulering, utbyggingsavtaler. Dette er juridiske virkemidler som kun kan bli bindinger og begrensninger for byens form dersom ikke sammenhengen mellom kompleksiteten i beslutningsprosessen og det fysiske resultatet blir forstått. Innledningsvis ga jeg noen definisjoner av byens form som et produsert artefakt fremforhandlet gjennom menneskelig intervensjon. Hvordan dette foregår, er avhengig av både aktørenes mål og de ressurser som er tilgjengelige for dem for å oppnå disse målene. Mål og tilgjengelige ressurser er igjen betinget av, på forskjellige nivåer, politiske og økonomiske systemer. Det er mulig å si at beslutninger om fysisk form tas i en åpen «kamp» hvor de involverte aktørers ulike forhandlingskort spilles opp mot hverandre (Bentley 1999). I en slik situasjon vil de involverte aktører tillate seg å plukke teorier og argumenter som er formålstjenlig (Alexander 1997). Det er også slik at mange aktører deltar i planleggingen, men med ulike hensikter og tilsluttet ulike diskurser om byens form og byens liv. Muligheten til å utnytte aktørnettverket til samhandling heller enn kamp synes å avhenge av hvorvidt de individer som representerer aktørene, lar seg påvirke av andres argumenter og handlinger

til å reflektere over egen praksis og holdninger. Planlegging er en tverrfaglig praksis hvor det å kunne kommunisere med andre er en vesentlig forutsetning. Typo-morfologisk kunnskap gir et nøytralt diskusjonsgrunnlag for denne verdiladete kommunikasjonen og kan utgjøre en forskjell dersom planlegging skal ha betydning for utviklingen av byens form.

Litteratur:

- Aleksander, E.R. (1997): «A mile or a Millimeter? Measuring the 'planning theory-practice gap'». I: *Environment and Planning B, Planning and Design*, 24:3–6.
- Beauregard, R. og A. Haila (1997): «The Unavoidable Incompleteness of the City.» I: *American behavioral scientist* 41(3): 327–341.
- Bentley, I. (1999): *Urban transformations: power, people and urban design*. London, Routledge.
- Børrud, Elin (2005): *Bitvis byutvikling. Møte mellom privat eiendomsutvikling og offentlig byplanlegging*, dr.grads avhandling, AHO
- Carter, H. (1995): 'Town plan and townscape' I: *The study of urban geography*, Edward Arnold, London (4th edition)
- Choay, Françoise (1969): *The modern city: planning in the 19th century*, London: Studio Vista,
- Choay, F. og Bratton, D. (1997): *The rule and the model: on the theory of architecture and urbanism*. Cambridge – Mass.: MIT Press.
- Conzen, M. R. G. (1960): *Alnwick, Northumberland : a study in town-plan analysis*. London: George Philip.
- Conzen, M. R. G. og Whitehand J. W. R. (1981): *The Urban landscape: historical development and management*. London – New York: Academic Press.
- Darin, M. (1998): «The study of urban form in France.» I: *Urban Morphology* 2(2): 63–76.
- Dear, Micahel og Wolch, Jennifer red.: (1989): *The Power of geography: how territory shapes social life*, Boston: Unwin Hyman,
- Ellefsen, Karl Otto (2005) «Studier av byens fysiske transformasjon – Oslos arkitektur i endring» I: *By og byliv i endring: Studier av byrom og handlingsrom i Oslo* Spartacus: Oslo: 9–26.
- Ellefsen, Karl Otto og Tvilde, Dag (1991): *Realistisk byanalyse*. Trondheim: Arkitektavdelingen NTH.
- Foucault, Michel (1999) *Diskursens orden*, Spartacus Forlag A/S, Oslo.

- Freeman, M. (1990): «Commercial building development: the agents of change.» I: *The Built Form of Western Cities*. T. S. Slater (red.). Leicester – London: Leicester University Press.
- Gerosa, P. G. (2001): «The study of the city as an artefact.» I: *Towards a disciplinary identity of the making professions: the Oslo millennium reader*. Michl, J. og Dunin-Woyseth, H. (red.) Oslo: AHO.
- Healey, Patsy (2007): *Urban complexity and spatial strategies: towards a relational planning for our times* : The RTPPI library series 14 , London: Routledge
- Helle, K., Eliassen, F.E, Myhre, J.E. og Stugu, O. S. (2006): *Norsk byhistorie, urbanisering gjennom 1300 år*, Oslo
- Klotz, H. (1989): «Drawing 20th-Century Architecture.» I: *Architectural Design* 59 (3–4): 25–35
- Larkham, Peter J. (2002): «Misusing ‘morphology’?» *Urban Morphology* 6/2 s.95–97
- Marcuse, P. og van Kempen, R. (2000): *Globalizing cities: a new spatial order?* Oxford: Blackwell
- Michl, J. og Dunin-Woyseth, H. (2001): *Towards a disciplinary identity of the making professions: the Oslo millennium reader*. Oslo: Arkitektthøgskolen i Oslo
- Moudon, Anne Vernez, (1994): «Getting to know the built landscape: Typomorphology.» I: *Ordering space: types in architecture and design*. Franck og Schneekloth (red.). New York: Van Nostrand Reinhold: 289–315.
- Moudon, Anne Vernez, (1997): «Urban morphology as an emerging interdisciplinary field.» I: *Journal of the International Seminar on Urban Form* 1: 3–10.
- Myklebost, Hallstein, *Norges tettbygde steder 1875–1950*, Oslo 1960.
- Pressman, J. L. og Wildavsky, A. (1984): *Implementation: how great expectations in Washington are dashed in Oakland*. Berkeley- Calif.: California University Press.
- Rossi, A. (1982): *The architecture of the city*. Cambridge – Mass.: MIT Press.
- Sandercock, Leonie (1998): *Towards cosmopolis: planning for multicultural cities*, Chichester, Wiley